

Abillar la festa. Les celebracions a Alaquàs a través de les roberies valencianes

EL PROGRAMA ACTUAL DE FESTES

Les festes majors d'Alaquàs se celebren entre els dies finals d'agost i els primers de setembre, però els moments principals de la festa són el 8 de setembre, dedicat a la Mare de Déu de l'Olivar, i el dia 9, en què es festeja al Crist de la Bona Mort, patró de la localitat. Tant en l'un com en l'altre, un dels actes més esperats en acabar les corresponents processons és el conegut Cant de la Carxofa, tradició ja centenària a la població i amb un fort arrelament que atrau tant a veïns com a forasters.

El programa de festes inclou diferents activitats que s'inicien amb el Pregó des del balcó de l'Ajuntament a càrrec dels festers i les festeres. Durant aquests dies, són nombrosos els actes lúdics que capitalitzen una programació destinada al gaudi i l'esbarjo, entre els què cal destacar les cordaes, cavalcada de festes, concurs de paelles, correfocs, dansa i balls populars, concerts musicals, competicions esportives, jocs infantils, etc.

Quant als actes principals, els dies grans comencen el 4 de setembre amb la missa major en honor a la Mare de Déu dels Dolors, a l'església de l'Assumpció de la Nostra Senyora. A continuació se celebra una marxa cívica en el seu honor acompanyada de Cabuts i danses tradicionals i es finalitza amb un castell de focs. Els actes són organitzats per les Clavariesses de la Mare de Déu dels Dolors. De nit prenen el relleu els Clavaris de sant Miquel i la festa de la pólvora, que s'inicia amb la Pujà de sant Miquel, trasllat durant el qual la imatge és acompanyada de coets, foc i música fins a la parròquia de la Mare de Déu de l'Olivar. Ja de matinada té lloc la coneguda cordà i, a l'endemà, es festeja l'arcàngel amb una missa solemne, entrà de la murta i processó.

Per la seua banda, el dia 6 la Confraria de la Santíssima Creu organitza en la parròquia del mateix nom una missa i processó plena d'emoció i sentiment, al final de la qual es balla el Xum-Xum.

El dia següent s'inicien els actes en honor de la patrona, organitzats per la Confraria de la Mare de Déu de l'Olivar, amb l'ofrena de flors, la Pujadeta i la Pujà des de la parròquia de l'Assumpció fins a la de la Mare de Déu de l'Olivar, acompanyada pels sorollosos tirs de coets amb tenalles. I continuen el dia 8 amb la missa major i la processó general, la qual finalitza amb el ball del Xum-Xum i el tradicional Cant de la Carxofa a la Mare de Déu.

Poc després de la mitjanit, una festiva cordà dona pas als actes dedicats al Crist de la Bona Mort. El dia següent, a mitjan matí té lloc la Baixà del Crist i la posterior missa solemne. Ja de vesprada, es realitza la processó i a continuació el Cant de la Carxofa al Crist, tot un patrimoni immaterial d'aquest poble de l'Horta.

Finalment, els dies posteriors, els actes religiosos cedeixen el protagonisme a la festa de Moros i Cristians –una celebració que en les darreres dècades ha agafat una gran volada en els pobles de l'Horta–, on no falten la conquesta del Castell per part de les tropes cristianes, amb parlament i batalla a la plaça de la Constitució. Per acabar, el cap de setmana següent veurà, entre altres celebracions lúdiques, la Nit Mora i Cristiana i, aplegat el dissabte, la tradicional Entrada de Moros i Cristians.

Però, ¿com eren les festes que gaudiren els nostres avantpassats? ¿Quins són els orígens d'alguns dels elements rituals i folklòrics que hui ens caracteritzen? ¿Quines són les principals desaparicions i pervivències que s'hi han donat al llarg de la història?

EL PAPER DE LES ROBERIES EN LA FESTA

Com en molts altres casos, resseguir la cronologia de les festes patronals en el passat resulta de vegades complicat per la manca d'informació documental als arxius locals, a causa de la desaparició de molts d'aquests durant la Guerra Civil. No obstant això, les notícies aparegudes tant a la premsa valenciana com a les notes de lloguer de les roberies ens permeten aproximar-nos de manera detallada algunes vegades per tal de veure en elles característiques que són generals a la majoria de festes patronals valencianes així com particularitats pròpies d'aquesta població.

Des dels arxius conservats a alguns establiments dedicats al lloguer de roba festiva, com ara la degana Casa Insa, ens arriben referències ben sucoses que ens permeten perfilar millor com eren els seguicis celebratius i quins elements didàcticofestius els configuraven.

La Casa Insa de València¹ fou un negoci, potser el més famós de tots els que van existir, dedicat a la confecció i lloguer de robes per a teatre, cinema, carnestoltes, processons i altres esdeveniments festius. Fundada en 1876 per Miguel Insa Pareja, oriünd d'Ontinyent, el seu origen es troba en la compra del fons de la roberia de Juan María Gimeno Mateu, per al qual havia treballat des de xiquet com assalariat, i dels fons de la roberia de Salvadora Cucarella.

Miguel Insa Pareja tingué amb la seua dona, Teresa Pastor, dues filles i un fill: Mercedes, Teresa –àvia de Carmen Ferrés– i Miguel. Aquest últim fou qui continuà el negoci fins que morí en 1961. Tenia llavors noranta anys. Molt meticulós i ordenat en la feina, contava la neboda que recorria tota València si feia falta per recuperar unes calces que no li havien tornat. També el recordava com un home humil, però molt treballador i jovial, i un bon amant del teatre, passió que l'acompanyaria al llarg de tota la seua vida. Com que no tingué fills, el negoci hagué de passar als seus nebots, però només Juan Ferrés Insa, fill de Teresa Insa Pastor i José María Ferrés Alcaide, es va fer avant amb el projecte.

Després de Juan Ferrés, va heretar el negoci fins a l'any 2009 la seua filla Carmen Ferrés García, fent-se càrrec del taller de costura ja després de guerra i continuant la tradició familiar amb l'ajuda de la seua germana, i posteriorment dels seus nebots.

En minvar en les dècades següents les representacions teatrals, els negocis de la Casa Insa derivaren cap a les disfresses i el vestit tradicional de valenciana, on doña Carmen Insa, com se la coneixia popularment, es va donar a conèixer com una gran indumentarista. En 1996 Carmen Ferrés es jubilava i, tot i continuar al capdavant de la Casa, el negoci quedà en mans dels seus nebots, centrant-se ara en el lloguer d'elements d'ornament per a actes protocol·laris i oficials.

¹ Per a saber més sobre aquest negoci, vegeu TRESCOLÍ BORDES, O., i OLIVARES TORRES, E.: «Les festes vestides. El paper de la Casa Insa en les tradicions valencianes», en *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 5, 2010, p. 167-187; GUALLART DE SANFELIU, F., i CALABUIG SORLI, S.: «La roberia Casa Insa», *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 5, 2010, p. 189-200 i TRESCOLÍ BORDES, O., i OLIVARES TORRES, E.: *Festes, danses i processons als arxius de la Casa Insa. La Ribera del Xúquer*, València, Universitat de València, 2019.

Des del segle XIX i durant tot el segle XX la Casa Insa es convertí en el referent per antonomàsia en indumentària festiva i ritual, tant pel gran volum d'encàrrecs com per la importància i significació que aquesta va assolir en nombroses festes religioses i populars, no només a la ciutat de València, sinó també a molts pobles i ciutats valencianes, així com d'altres territoris.

Reveladora de la importància assolida des de feia dècades, és aquesta simpàtica publicitat amb què el negoci s'anunciava per a les festes de Carnestoltes del 1927:

Para asistir a los bailes de Carnaval, ¿sabes dónde has de buscar el mejor disfraz?

¿Conoces ya dónde encontrarás los mejores vestidos, tanto de época como modernos?

¿Estás enterado qué ropería es la más afamada de Valencia?

Te lo diré en pocas palabras:

La de Miguel Insa, establecida en la calle Baja, número 56, la que es popular, no solo en Valencia sino en toda España, pues es imprescindible su colaboración para todos los grandes festejos.

La Ropería Insa cuenta ya más de un siglo de existencia; la firma Insa, de padres a hijos, tienen el negocio desde hace sesenta años, y para disfraces de todas clases y servicio de teatros es la más importante.

En cuestión de procesiones es hoy la única, y para demostrar su buen nombre, basta con saber que la aristocracia valenciana se sirve de ella en cuantos festivales organiza.

No busques en otra parte si deseas un magnífico disfraz: solo en la casa Insa podrás encontrarlo².

Tants eren els encàrrecs, que el negoci havia de disposar de diversos jocs de robes i elements, tant festius com teatrals. A més a més, havia de compartir i/o competir molts d'aquests encàrrecs amb altres roberies, que potser hui en dia ja no en són tan conegudes, com ara les de Peris, Monzó, Isla o Castellote.

² *La Correspondencia de Valencia*, 23 de febrer de 1927.

D'altra banda, no hi ha dubte que en el camp de la cultura festiva eren les celebracions del Corpus les que major diversitat de robes i repertoris al·legòrics agrupava. De fet, la majoria de solemnitats patronals als pobles i ciutats valencianes agafaren el seu esquema celebratiu d'aquell per tal d'enriquir els seus seguicis processionals i les cavalcades al·legòricofestives, a imatge i semblança de les de València.

LA FESTA A LA MARE DE DÉU DE L'OLIVAR

Quant a la celebració de la festa a la patrona d'Alaquàs cal assenyalar que aquesta històricament ha estat organitzada per un grup de clavis, els quals havien de ser casats.

La vespra de la Mare de Déu en aquells decennis solia tindre un caràcter força lúdic. Els actes festius començaven amb vol de campanes i disparament de morterets. A la vesprada, alguns anys es feia una cavalcada al·legòrica i l'entrà de la murta pels carrers de volta de la processó. Després hi havia cercaviles protagonitzades per afamats dolçainers, com deixaren constància els programes de festes dels anys 1911 i 1912, on s'anunciava la participació dels coneguts Lleons d'Almedíxar. Després de sopar no faltaven les serenates, ja foren interpretades per les bandes de música locals La Primitiva, dirigida per Francisco Tárrega, o la Banda Nova, dirigida per Francisco Forment, així com altres forasteres. Tampoc les actuacions de balls populars, on solien acudir els cantadors més famosos del moment, com és el cas dels anunciats Evaristo i Turisano per a les festes del 1911, el Xiquet de Pedralva i Cabiscol per al 1923, o els divertits sainets de la comparsa de Carmelo per als intermedis de les de 1912³. Junt a allò més tradicional, espectacles propis dels temps moderns anaven fent-se lloc als programes de festes, des de l'anunci de la inauguració de l'enllumenat elèctric com un número més del programa de festes del 1897 fins al de la projecció de pel·lícules cinematogràfiques en públic de l'any 1913⁴.

El dia 8, abans de la missa major, es verificava la pujà de la Mare de Déu de la casa del clavi fins a l'església de la seua advocació. Una vegada finalitzada la missa, tenia lloc a la vesprada una cavalcada al·legòrica, la qual solia comptar amb un seguici prou estandarditzat. Per últim, a la nit, es realitzava la processó solemne, la qual, com avui, finalitzava amb el tradicional Cant de la Carxofa.

³ *Diario de Valencia*, dijous 7 de setembre de 1911 i *Diario de Valencia*, divendres 6 de setembre de 1912.

⁴ *Las Provincias*, 5 de setembre de 1913.

D'altra banda, la tradició local⁵ afirma que la imatge de la Mare de Déu de l'Olivar està present des del 1300, quan un llaurador la trobà amagada en una campana, i per això es fan festes extraordinàries cada quart de segle. De fet, es diu que en el lloc on fou trobada s'alçà en origen una ermita o capella modesta. Amb el pas del temps, la devoció cap a la imatge fou tanta que a mitjan segle XV la població decidí cedir els terrenys a la comunitat dominica per a alçar un convent, però malauradament dècades després aquest fou tancat i els seus religiosos desterrats. El 1537 s'instal·là allí una comunitat de mínims procedents del convent de Sant Sebastià de València, la qual va romandre fins a la desamortització de 1835. Posteriorment, el 1878 ocupà l'edifici una comunitat de religioses oblates dedicades a recollir dones marginades, tot i que temps després sorgiria un conflicte amb els veïns de la població per la titularitat del temple. Finalment, des del 1973, l'església s'ha erigit en temple parroquial davall l'advocació de la Mare de Déu de l'Olivar.

LA CELEBRACIÓ AL CRIST DE LA BONA MORT

Respecte a la festa al Crist, cal advertir com les dades proporcionades pel llibre d'entrades del convent de l'Olivar, que comprén el període entre 1814 i 1835, ens confirmen que la devoció cap al Crist de la Bona Mort comença a arrelar en el segon terç d'aquell segle.

A principi del segle XX el seguici festiu ja havia adoptat l'esquema tradicional que es mantindria sense pràcticament variacions fins als nostres dies. Com era habitual, a la matinada s'anunciava la festa amb el clàssic vol de campanes. A les nou del matí es procedia a la baixada de la imatge del Crist en processó des del convent fins a la parròquia de l'Assumpció per, a continuació, celebrar la missa a gran orquestra, ja fóra la de Mercadante, Gounod, Giner o Perosi, sent el sermó panegíric realitzat per un predicador de renom l'acte més esperat per la població devota. No faltava a la vesprada la serenata per la banda de música i la processó a la nit, la qual finalitzava amb un castell de focs d'artifici davant del convent.

La processó era oberta pel tabalet i la dolçaina i recorria els carrers acostumats en eixir de l'església: Benlliure, del Convent i Major. Segons recordava Adrià Besó: «La desfilada de personatges bíblics va estar absent de la processó durant molts anys, i des de fa poc ha tornat a recuperar-se aquesta tradició»⁶.

⁵ Aquesta llegenda fou inclosa posteriorment en una novena escrita pel sacerdot Timoteo Casabán Brisa.

⁶ Besó Ros, A.: «La festa del Santíssim Crist de la Bona Mort a Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XIV, Alaquàs, 1995, p. 100.

Ara, enmig dels assistents desfilen els personatges bíblics i altres elements festius presents a altres festivitats com la del Corpus. Encapçalen el seguici els Gegants i Cabuts, després els Cirialots, el Misteri d'Adam i Eva, Noé, Josué, el grup de la Fugida a Egipte i els Apòstols.

Però, el moment més esperat de la processó al Crist era i encara és, per descomptat, el Cant de la Carxofa, interpretada en el moment en què la imatge va a entrar al temple parroquial.

UNA NOVA CRONOLOGIA PER AL CANT DE LA CARXOFA D'ALAUÀS

Com afirmava l'estudiós Rafael Roca en la seua aproximació a la història del Cant de la Carxofa d'Alaquàs, aquesta bella representació «ha esdevingut una de les manifestacions de la nostra devoció popular més belles i carismàtiques, fins al punt d'atorgar identitat als pobles que la celebren»⁷.

Per a Antoni Ariño, a partir de les tesis de Vicent Lluesa, el Cant de la Carxofa seria la derivació d'un costum antic en el qual un xiquet vestit d'angelet pujava sobre un entaulat per a recitar versos al·legòrics al·lusius al sant patró de la localitat, la Mare de Déu o la majestat de Crist. L'aparell mecànic o tramoia protagonista del cant tindria origen en la magrana, carxofa, taronja o núvol usats en alguns autes sacramentals o manifestacions del teatre medieval assumpcionista com l'araceli conservat al Misteri d'Elx, la taronja del Sexenni de Morella, un mecanisme que s'obri amb quatre gallons al pas de la peanya patronal i on un xiquet vestit de sant Miquel recita, des de dins, una poesia de lloança mariana, o altres aparells que des de l'Edat Moderna són utilitzats en els pobles valencians en aquest tipus de representacions devotes i festives dins dels quals se situa un xiquet vestit d'àngel a l'espera que les seues fulles o gallons s'òbriguin per entonar el motet al·lusiu⁸.

Un d'aquells casos espectaculars, originals i paradigmàtics, tot i no ser el primer, el podem trobar amb motiu de la visita feta pel monarca Felip IV a València el 1632⁹. El dilluns 19 d'abril d'aquell any el sobirà entrà en la ciutat a cavall i davall pali pel

⁷ ROCA RICART, R.: «Aproximació a la història del cant de la Carxofa d'Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, 2016, p. 33.

⁸ ARIÑO, A.: *L'Horta en Festes*, Fundació para el Desarrollo Caixa Torrent, 1992, p. 115.

⁹ *Copia primera, y relacion verdadera de las fiestas y recibimientos que ha hecho la Ciudad de Valencia à la Magestad del Rey nuestro Señor Filipo Quarto, y a sus hermanos, Lunes a diez y nueve de Abril deste presente Año de mil seyscientos treynta y dos*, Esteban Liberos, Barcelona, 1632.

Portal de Quart. Davant les portes, un xiquet vestit d'angelet eixí d'un artefacte de fusta en forma de magrana per tal de lliurar-li les claus de la ciutat. En altres ocasions, el motiu era, per exemple, la inauguració d'un nou edifici, com en el cas del temple parroquial de l'Alcúdia el 6 de setembre de 1767, i de la que Chover Madramany recollia el següent: «*aparecieron dos niños en el aire, vestidos de ángeles, cantando finas y delicadas canciones, haciendo entrega de las llaves del nuevo Templo y Sagrario al señor Cura*»¹⁰. Així mateix, aquesta escenificació podia lligar-se a les representacions parateatrals pròpies de la Setmana Santa, com la que va traure a la llum J. Antoni Carrasquer en un contracte del 7 de desembre de 1740 redactat pel notari Tomás Cerrillo i conservat a l'Arxiu del Regne de València. En ell, la V.O.T. del convent de Nostra Senyora de Sales de Sueca encomanava als fusters Joan i Pasqual Salvia i al pintor Josep Bas la construcció d'un escenari per a la representació de la Passió del Divendres Sant. Per al moment del descendiment del cos de Crist el contracte especificava que «*la tercera [tramoia] ha de hazer una alcachofa tan capás que a su tiempo ha de llenar el Teatro, cuyas hojas han de ir abriéndose poco a poco, al tiempo que vaya bajando, y en la que ha de ir dentro un Ángel cantando*»¹¹.

No devien ser estranyes aquest tipus de representacions i complexes maquinàries sobre la qual descendien els xiquets vestits d'àngels, i d'elles donen compte algunes relacions festives encara a les darreries de l'Antic Règim, com el cas de les festes centenàries dedicades a sant Vicent Ferrer a la població d'Agullent els dies 4, 5 i 6 de setembre de 1800, i on per dues vegades es verificà aquesta invenció. La primera durant la processó del matí del dia 4, en què davant la casa de Vicente Vidal baixaren una magrana «*que abierta, salió Mariano Servent, vestido de Angel, y dixo un soneto. Concluido, arrojó un pañuelo de flores al Santo, y de repente salieron unos palomos*». La segona en la processó general del mateix dia, ara davant la casa de Vicente Vaño i amb característiques semblants: «*baxó otras vez la granada, salió un Angel, y cantó un aria tan dulce, tan harmoniosa, que suspendió los víctores por algún rato; arrojó flores, y al subirse salieron nueve palomos*»¹².

¹⁰ CHOVER MADRAMANY, J.: *Reseña histórica de la edificación de la parroquial Iglesia de Alcudia de Carlet*, Diario de Valencia, València, 1923, p. 50.

¹¹ CARRASQUER I ARTAL, J. A.: «La Carxofa, a Sueca des de l'any 1741», *Sueca. Falles 2015*, Ajuntament de Sueca, Sueca, 2015, p. 82-83.

¹² MARIN I CRESPO, C. V.: *Descripción de las fiestas del centenario, que la ilustre universidad de Agullente celebró a su ínclito protector el apóstol valenciano San Vicente Ferrer, en los días 4, 5 y 6 de setiembre de 1800*, Diario de Valencia, València, 1800, p. 15 i 17.

Una de les baules principals en el manteniment d'aquesta tradició li la devem a la població de Sueca. La Carxofa era un dels elements folklòrics més peculiars i que en major estima tenien els seus veïns al segle XIX. De la seua importància ja feia esment la peça satírica del suecà Bernat i Baldoví *Qui no té la vespra, no té la festa*, estrenada el 1854. En aquesta s'atribuïa la seua paternitat a Andreu Serra Zamorano, àlies Morandanga: «pues, señor ... això de la carchofa ... era una carchofa ... propiament una carchofa tal ... que inventá ú que li dien Morandanga»¹³. Ja devia tindre una certa tradició, però una de les primeres notícies d'aquesta la tenim en les despesses generades per aquest artefacte en les festes de 1843: «242 rv por la construcción del tablado en la Plaza y bajada del ángel», recollida pel reverend Ferri Chulio. Una maquinària que es va renovar el 1854. Precisament, ací trobem l'enllaç amb la població de Silla, doncs el mateix autor recordava com el 1857 la ciutat de Sueca regalà a la de Silla una còpia d'aquesta i que l'any següent se'n va bastir una de nova¹⁴.

Sobre l'antiguitat d'aquesta tradició a Alaquàs, el cronista Enric Juan era de l'opinió que les seues arrels es podrien remuntar al segle XVII, mentre que Joan F. Dols opinava que aquesta ja existiria abans del segle XVIII, sent reimplantada en la segona meitat del segle XIX coincidint amb el canvi de la data de les festes patronals¹⁵. Per la seua banda, per a Adrià Besó la seua implantació estaria justificada a les primeres dècades del segle XX, doncs als programes de festes publicats abans no apareixia cap menció al cant en cap de les dues processons¹⁶. L'estudi de Rafael Roca apuntava amb reserves la possibilitat de que la primera celebració del Cant de la Carxofa a la població s'haguera realitzat el 8 de setembre de 1878, a partir d'allò apuntat a la *Crónica del Asilo del Corazón de María*, que recollia informació referent al trasllat en aquell any de l'Asil de les monges Oblates a l'antic convent del pares Mínims¹⁷:

...el entusiasta pueblo de Alacuás tiene en la iglesia del convento función solemnísimas con orquesta, sermón de un buen orador, procesión solemne, preciosos fuegos artificiales, gran iluminación y otras devotas demostraciones de ferviente amor a su amadísima Patrona la Virgen del Olivar, siendo quizás la más tierna la aparición de un ángel, o niño, que

¹³ BERNAT I BALDOVÍ, J.: *Meló-y-drama tot en una pesa titulat un ensayo fet en regla o qui no té la vespra no té la festa*, Imp. de Sueca de Máximo Juan, Sueca, 1845.

¹⁴ FERRI CHULIO, A.: *Santa María de Sales. Patrona de Sueca*, Ajuntament de Sueca, Sueca, 1979, p. 335-336.

¹⁵ ROCA, 2016, p. 41.

¹⁶ BESÓ, 1995, p. 105-107.

¹⁷ ROCA, 2016, p. 42-45.

*oculto en una especie de palmera, ábrese ésta al paso de la santa imagen de María en la procesión y éste, acompañado de la banda de música que se adapta a la voz linda del niño con tonos de encantadora dulzura, canta él mismo una larga plegaria...*¹⁸

La memòria popular recordava que l'aparell de la carxofa era llogat a la Casa Insa de València durant molts anys¹⁹ i com que s'utilitzava en dos dies consecutius, tant per a la festa de la Mare de Déu de l'Olivar com la del Crist, es pagava a mitges per part de les dues clavaries –uns pagaven el port d'anada i la meitat del lloguer, mentre que els altres pagaven l'altra meitat i el port de tornada–.

Però ara, gràcies a la consulta dels llibres de lloguer de l'antiga roberia hem pogut constatar documentalment que la primera vegada que es contracta un vestit d'angelet per al popular motet fou en 1890²⁰, any en què les festes hagueren de traslladar-se a octubre a causa de la pandèmia de còlera, mentre que la primera ocasió en què apareix relacionat el Cant de la Carxofa amb la processó del Crist fou en 1897, quan a instàncies de Vicente Català s'encomanà el vestit i l'aparell mecànic per a la representació²¹. L'any següent es tornaren a llogar mecanisme i vestit per a la processó del Crist, ara per part del clavari Salvador Garcia²², mentre que en 1899 i posteriors per a la processó de la Mare de Déu. Tan sols a partir de 1903 és quan l'artefacte i el vestit d'angelet apareixen llogats per a les dues processons el mateix any. A més a més, serà ja en 1907 quan els rotatius del cap i casal es facen ressò d'aquesta manifestació festiva tan estimada en el poble: *«Las fiestas de la Virgen del Olivar y del Santísimo Cristo se celebraran el domingo y lunes próximo. En ambas se cantará el villancico de la Carchofa y tocará una nutrida orquesta»*²³.

La darrera nota de lloguer de l'aparell de la Carxofa que es consigna a la Casa Insa és del 8 de setembre de 1962²⁴. Ja feia alguns anys que els clavaris no la llogaven, almenys des de 1950, en què es llogà per última vegada per a les

¹⁸ Recollit per SORIANO BESSÓ, J.M.: «Alaquàs en el último tercio del siglo XIX: la instalación de las religiosas Oblatas en el convento de la Virgen del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, 1981, p. 81-108.

¹⁹ Bessó, 1995, p. 100.

²⁰ «Además, un Angel para la Carchofa, 9 piezas». Biblioteca-Centre de Documentació del Museu Valencià d'Etnologia (BMVE), Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1885-1892*. Any 1890, p. 154v.

²¹ «1 Carchofa y Ángel. Por 12,50». BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1893-1899*. Any 1897, p. 117v.

²² «Carchofa y Ángel. Ptas 17,50». BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1893-1899*. Any 1898, p. 143.

²³ *Las Provincias*, 5 de setembre de 1907.

²⁴ BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1956-1968*. Any 1962, p. 127. El cost de l'aparell aquell any ascendí a 1000 ptes.

dues processons. Cal dir en aquest punt que a Alaquàs, la Carxofa es col·loca sostinguda per un pal penjat en la part exterior del balcó de l'Ajuntament durant la processó a la Mare de Déu de l'Olivar, mentre que en la processó del Santíssim Crist penja d'una finestra del Castell. Però que en aquells anys en què no fou llogat el mecanisme, la Carxofa del Crist es cantava des d'un balcó de les Operàries Doctrineres situat davant del castell i, abans de ser fundada la casa de les Doctrineres, damunt d'un cadafal que es plantava al costat de la porta principal d'accés a la parròquia de l'Assumpció. En el cas de la Carxofa de la Mare de Déu, quan no hi havia aparell, aquesta es cantava també des d'un balcó, el de l'Ajuntament o el de la casa contigua²⁵.

El 1967 els clavaris de la Mare de Déu de l'Olivar decidiren fer una carxofa pròpia per a ser utilitzada els dos dies de la festa, construïda per Mariano Peiró Ferrer, torner de professió²⁶, però el pas del temps i l'estat de conservació de la mateixa va fer que els clavaris del Crist, el 1995, manaren fer-ne una nova a l'artesà Manuel Martí, el qual reproduí la magrana utilitzada al Misteri d'Elx.

LA CRONOLOGIA DE LES FESTES PATRONALS

Com hem pogut veure, el paper de les roberies valencianes ha estat fonamental en el manteniment durant dècades del nostre patrimoni cultural immaterial, i l'estudi de la documentació generada per elles resulta sens dubte imprescindible per tal de conèixer la història d'una sèrie de manifestacions festives que molt sovint tenien una vida tan efímera que ni la memòria popular ha pogut conservar.

La primera notícia que tenim d'un lloguer de roba festiva per a Alaquàs correspon a la roberia de Salvadora Cucarella i està datada el 8 de setembre de 1857. Aquell any es llogaren els dotze Apòstols, els dotze Cirialots i quatre de volants per a l'anda, abillats amb cuirasses verdes. A més, Cucarella també llogà cinc vestits d'àngels, huit de pastors, un Josué, deu santetes i quinze vestits blancs per a xiquetes. Pot ser que eixos huit vestits de pastors foren per a una danseta, ja que l'any següent se li sumen deu de pastores, referència que continuarà els anys següents, tot i que de vegades de manera intermitent, com a Dansa de Pastors, abillats amb calçons, samarres, munteres i panderos, i Dansa de Pastores i la Reina.

²⁵ Informació recollida per Roca, 2016, p. 57.

²⁶ Roca, 2016, p. 54. En aquell any va cantar Matilde Alòs Moret i el vestit també fou confeccionat de nou, així com les aletes, mentre que la coroneta la van comprar a València.

Precisament, a partir de 1860, la processó a la Mare de Déu s'enriquiria amb la inclusió d'un carro triomfal, capitanejat per una reina acompanyada per dues xiquetes vestides de blanc a manera de cambreses i un angelet, així com algunes figures bíbliques més, com ara Noé, Abraham i Isaac.

També a partir de 1860 les notes de lloguer distingeixen els elements llogats per a dues Degolles, els quals no disten molt dels utilitzats de manera estandarditzada per a aquest tipus de cavalcades inspirades en la del Corpus: els tres Reis d'Orient i els tres criats, la representació de la Fugida a Egipte, la figura del capellà convidador, dos momos i dos xiquets amb banderes, els Pegadors de la Degolla i, a partir de l'any següent, sis Nanos. Tanmateix, convé destacar com des de 1866 trobem que tant la dansa de Pastors com la de les Pastores s'integren en la cavalcada.

Uns pocs anys després, concretament entre 1871 i 1873, i ja en els llibres de lloguer d'Insa, s'inclou la referència dels vestits llogats per a la processó del Crist de la Bona Mort, en la qual figuren Apòstols i Cirialots, sis àngels, el carro triomfal amb la reina, dues xiquetes vestides de blanc i un angelet, huit romans per a dur l'anda i altres quatre més i un cap, amb llances, per a custodiar-la. Aquests guerrers vestien botes, calces de color carn, cuirasses d'alama, tonellets blancs amb mànegues de color carn, mantells romans vermells, barba postissa i cascos cimers amb ales. També, de la mateixa manera que a la processó de la Mare de Déu, els volants eren acompanyats per quatre xiquets vestits d'àngels que s'encarregaven de dur les closes per a les andes.

Aquesta configuració dels seguicis festius, tant de la cavalcada que es verificava la vespra de la Mare de Déu com de les processons dels dies 8 i 9, es mantindrà pràcticament inalterable durant els anys successius, no havent-hi constància en els lloguers de la participació de més elements, tot i que el cronista del diari *La Unión Católica* anunciava per a la vespra del 1880 la celebració de la cavalcada i la representació a la nit del Ball de Torrent, així com les respectives processons als patrons els dies 8 i 9, tot destacant de la primera la participació dels misteris del Corpus:

El martes, víspera de la fiesta, y á las doce del día, recorrerá la población la cabalgata, y por la noche se verificará el tradicional Vall de Torrent, serenata y un castillo de fuegos artificiales.

El día 8, propio de la fiesta á la Virgen del Olivar, al amanecer disparo de dos mil morteretes, luego diana por la banda de música de la población; á

las diez la Misa con una escogida orquesta, siendo el orador el Sr. D. José María Perles, beneficiado de Santo Tomás.

Por la noche saldrá una lucida procesión acompañada de todos los misterios del Corpus, y concluida se dispararán dos castillos confeccionados por un acreditado pirotécnico.

El día 9, fiesta al Santísimo Cristo; al toque del alba se dispararán dos mil morteretes, y luego habrá diana por la banda del pueblo; á las diez solemne Misa con orquesta, siendo el orador D. Juan Aguilar, cura de Anna. Por la noche procesión, serenata y castillo²⁷.

És important assenyalar també com en aquests anys hi ha una participació intermitent d'algunes dansetes rituals juntament amb les més habituals de Pastors i Pastores. Així, el 1885 es llogaren quatre vestits per a una dansa de Grecs i els vestits per a una dansa de Mariners, balls de caràcter infantil que també foren representats el 1893.

Dels clavaris encarregats de fer els lloguers a Insa coneguem alguns noms, com ara Francisco Borrell (1874), Pedro Peiró (1875), Vicente Gil (1876), Francisco Català (1879) o José González (1880).

Com ja hem dit més amunt, les festes patronals de 1890 comptaren amb un element de notable importància per a la història de les festes locals d'Alaquàs, ja que, tot i que s'hagueren de traslladar als dies 18, 19 i 20 d'octubre, en la processó de la Mare de Déu d'aquell any hi participà per primera vegada un xiquet vestit d'àngel per a cantar la Carxofa. La notícia del lloguer del vestit a Casa Insa, compost de nou peces, és sense dubte la primera referència a aquesta manifestació festiva a Alaquàs²⁸.

Curiosament, alguns anys després, concretament els de 1897 i 1898 apareixen citats a les notes de lloguer el vestit de l'àngel i l'aparell de la Carxofa per a la processó del Crist, i en 1899 i posteriors ho serien per a la processó de la Mare de Déu. Tan sols a partir de 1903 és quan l'artefacte i el vestit d'angelet apareixen llogats per a les dues processons el mateix any. A més a més, ja en 1907 seran els rotatius del cap i casal els qui es facen ressò d'aquesta manifestació festiva tan estimada en el poble: «*Las fiestas de la Virgen del Olivar*

²⁷ *La Unión Católica*, 2 de setembre de 1880.

²⁸ BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1885-1892*. Any 1890, p. 154v.

y del Santísimo Cristo se celebrarán el domingo y lunes próximo. En ambas se cantará el villancico de la Carchofa y tocará una nutrida orquesta»²⁹.

Un altre fenomen que es constata a partir de 1893 és que els clavaris encarregats de llogar les robes per als dies 7 i 8 de setembre dedicats a la Mare de Déu i el dia 9 dedicat al Crist són diferents. Així doncs, en 1893 seran Manuel Faustino i Francisco Forner; en 1897 Vicente Català i Salvador Montoro; en 1898 Salvador García i Francisco Legua i en 1899 Miguel Tàrrega i Francisco Campos, respectivament.

L'any 1900 es dugueren a terme festes extraordinàries amb motiu del sisé centenari de la troballa-aparició de la Mare de Déu de l'Olivar³⁰. A partir de llavors, i durant el segle XX, els veïns d'Alaquàs han festejat de manera especial cada vint-i-cinc anys la troballa de la Mare de Déu, però evidentment la que iniciava el segle fou celebrada amb molta il·lusió i nous projectes que renovaven el sentiment de comunitat local al voltant de la seua patrona. Alguns dels actes més destacats d'aquell 1900 foren la restauració de l'altar i del retaule major de l'església i la inauguració d'un nou calvari. Aquell dia 8 a la vesprada hi hagué una destacada cavalcada al·legòrica en què figuraren grops luxosament engalanades, reis, patges i heralds, carros triomfals molt ben decorats que representaven diferents oficis, com ara forners, torners, ollers, llauradors, moliners, xocolaters, estudiants, etc., tancant la desfilada els carruatges dels clavaris³¹. Estranyament, d'aquell any no tenim notícia de cap nota de lloguer a Insa i per això es pot entendre que aquest es fera a una altra roberia del cap i casal.

Com podem comprovar, al llarg de les dues últimes dècades del segle XIX i primeres del XX, la celebració de la cavalcada alternava sovint la seua data i algunes vegades es traslladava a la vespra mentre que altres es feia el mateix dia 8, jornada que a partir del primer decenni del nou segle es mantindria com a definitiva en el programa de festes.

Els vestits que es llogaven per a la mateixa no varien substancialment i es repeteixen sovint: les dues banderoles, els tres reis d'Orient amb els patges, el capellà convidador, quatre Nanos, una danseta de Pastorets, el carro de triomf

²⁹ *Las Provincias*, 5 de setembre de 1907.

³⁰ D'aquesta festivitat en parla ROCA RICART, R.: «Alaquàs, per a propis i estranys», *Laetare*, núm. 13, setembre 2000, p. 20-25.

³¹ MARTÍ CÀNOVES, M. J.: «La Festa de la Mare de Déu de l'Olivar des del record», *Quaderns d'investigació d'Alaquàs*, v. XX, 2001, p. 143.

amb la reina i les dues cambreres i, en alguna ocasió, la pantomímica parella dels *Don Elásticos*³².

És curiós com de vegades aquesta cavalcada rep per part dels diaris del moment una denominació certament altisonant com la d'«alegórica-artística-industrial»³³, el que no deixa de destil·lar certes connotacions pròpies d'una societat liberal que volia mostrar al·legòricament l'arribada de la modernitat a la població. El cert és que el model d'aquest tipus de cavalcades es pren de les realitzades a la capital i en elles no falten les gropes, els cotxes adornats i els carros de triomf ben engalanats³⁴, els millors dels quals eren premiats per les autoritats i els clavaris organitzadors, encapçalats per algunes joves de la localitat vestides amb simpàtiques disfresses o roba de gala³⁵.

A més de la cavalcada destinada a celebrar la festa de la Mare de Déu, alguns pocs anys del primer terç del segle XX, també es féu cavalcada el dia del Crist. Concretament, els anys 1919, en la qual es llogà a Insa un carro de triomf i els vestits de la reina, vestida de verge, i dues cambreres, així com les dansetes de Pastorets i Pastorettes; en 1920, en què en la nota de lloguer s'indica que les peces llogades són les mateixes que les del dia anterior, és a dir, banderoles, vestit de la reina i les cambreres, carro de triomf, *Don Elásticos*, capellà convidador, tres Reis i tres patges i quatre Nanos. I, per últim, en 1925, en el que la nota de lloguer indicava el següent: «Y caso que pida para la cabalgata [es refereix al sagristà Salvador Montoro, que va fer la comanda]: carro, reina y camareras, 1 san Juan Bautista, 1 cura y 2 banderolas», la qual sí que es va fer i costà 35 pessetes, que se sumaven a les noranta que costava la processó³⁶.

Durant les tres primeres dècades del segle XX el seguici processional que acompanyava la imatge de la patrona es va mantindre d'una manera més o menys invariable, tot costant entre 70 i 85 pessetes el lloguer dels vestits a

³² Es tractava de dues figures pantomímiques procedents de l'espectacle de les moixigangues i amb precedents del que es coneix com a toreig còmic, molt conegut a principi de segle XX. Eren unes figures elàstiques i acrobàtiques que potser ballarien al so de la dolçaina i el tabal, la funció dels quals era moure el públic a la rialla. La seua inspiració estigué en el número de *Don Elástico y su compañía*, espectacle en què uns ninots de pal, portats per un individu, s'allargaven o es reduïen per a fer la lídia còmica. Sobre aquests, vegeu LLORENTE FALCÓ, T.: *Memorias de un setentón, de mi Valencia de otros tiempos*, Federico Doménech, València, 2001, p. 159-160.

³³ *La Correspondencia de Valencia*, 4 de setembre de 1913.

³⁴ *Diario de Valencia*, 4 de setembre de 1914.

³⁵ «Lindas y graciosas jóvenes de esta villa lucieron hermosos trajes sobre artísticos carros preparados al efecto». *Diario de Valencia*, divendres 4 de setembre de 1925.

³⁶ BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1925-1930*. Any 1925, p. 25.

la Casa Insa, una xifra molt superior a les 50 pessetes que costava el lloguer de la roba per a la processó del Crist. Els clavaris encarregats d'encomanar aquells abillaments a la roberia valenciana durant el primer quart de segle foren Pascual Cervera (1901), Francisco Català (1902), José Ferrando, del carrer Major (1903), Miguel Ferrer (1904), José Medina (1905), Nicolás García, del carrer Nou (1906), José Sanz (1907), Leonardo Martí (1908), Francisco Ros (1911), Francisco Campos (1913), Salvador Palop (1919), Francisco Ferrer (1920), Felipe Enguítanos (1922), Francisco Serra (1924) i Miguel Ferrer (1925).

Per a la processó de la Mare de Déu de l'Olivar s'assortien dels vestits de quatre volants per a l'anda, que a partir de 1913 en seran habitualment el doble; i quatre angelets, que també des de 1908 augmentarà de manera intermitent entre la desena i la vintena de xiquets vestits d'aquesta manera. També són freqüents els misteris de la Fugida a Egipte i el d'Adam i Eva, que en alguna ocasió compta fins amb cinc personatges, ja que s'inclouen les figures d'un pastor i un àngel. No falten tampoc alguns protagonistes habituals, com ara els patriarques de l'Antic Testament, de vegades en nombre de dos, tot figurant Josué i Noé, i en altres casos en nombre de quatre, en afegir-se Abraham i Isaac. I de manera més intermitent també fan acte de presència el xiquet vestit de sant Joan Baptista i la parella formada per sant Martí i el pobre, així com algunes santetes. Tanmateix, les figures de l'Apostolat i els Cirialots apareixen molt de tant en tant en el seguici local, així com les dues Banderoles que encapçalen sovint el seguici. El que no falta mai, per descomptat, és el lloguer de l'aparell i el vestit d'angelet per al Cant de la Carxofa –val a dir que el lloguer de l'artefacte solia costar els primers anys del segle XX unes 5 pessetes–.

Important en aquelles festes de principi de segle fou la restauració de les andes del Crist el 1913, costejades per la població i els clavaris, i que gaudiren d'una entrada solemne i preceptiva benedicció en arribar al poble.

Més especial fou encara la festa del 1925, en què se celebraven les noces d'argent del centenari de la troballa de la Mare de Déu³⁷. Els actes s'iniciaren el 5 de setembre amb un volteig de campanes. Els alaquasers s'apressaren a

³⁷ La crònica d'aquest celebració fou recollida per un capellà al *Llibre de Batejos de l'església parroquial 1905-1918*, fols. 271v-274v, possiblement mossén Roc Granell Bosch, rector de la parròquia llavors o el seu coadjutor mossén Josep Martínez Portalés. El manuscrit fou citat per JUAN REDAL, E.: «Catálogo del archivo parroquial de la iglesia de la Asunción de Alaquàs», *Annals de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud* 1982, Alaquàs, 1983, p. 235 i d'ella en parlaren SANCHO BUENO, A.: «Cuatro crónicas de fiesta (1900-1975)», en *Festes Majors*. Alaquàs, setembre 1983 i Roca Ricart, R.: «La festa de la Mare de Déu de l'Olivar al llarg del temps (1925-2015)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXV, 2015, p. 111-163.

engalanar carrers i places com a preparació a la gran vigília que tingué lloc la primera nit a l'església del convent, i que comptà amb una celebració eucarística i processó nocturna del Santíssim Sagrament. El 6 de setembre es procedí de matinada a la benedicció d'un ric estendard en honor a la patrona, però l'acte més solemne fou la baixada de la imatge del seu cambril, «*de la que no ha sido sacada desde hace 25 años*»³⁸, i la posterior processó fins a la parròquia. El dia 7 Alaquàs es despertava amb un ensordidor vol de campanes i la celebració de la missa, vespres i felicitació sabatina. Després de les traques del migdia i l'enramà de la murta pels clavaris, precedida per dues bandes de música, La Primitiva i la Nova, que animaven la concurrència amb alegres pasdobles, les mateixes bandes tancaren la jornada amb dos concerts simultanis en dos carrers diferents.

El dia 8 despertà amb una diana i la missa de descoberta a l'alba, mentre que al migdia hi hagué missa solemne i traca quilomètrica. A la vesprada hi hagué cavalcada, de la mateixa manera que encara hi hauria els anys 1926 i 1927, llogant-se els vestits del capellà convidador, sis pastors xiquets per a la danseta, el carro triomfal i els vestits de la reina i les cambres. En aquella de 1925 la crònica manuscrita de la festa recordava que estigué protagonitzada per «*lindas y graciosas jóvenes de esta villa [les quals] lucieron hermosos trajes sobre artísticos carros preparados al efecto*»³⁹.

Respecte a la processó de la Mare de Déu, la mateixa crònica afirmava que fou «*de las que forman época en los pueblos de los concurrentes y por la reverencia con que asistieron a ella los hombres*». Les festes a la patrona finalitzaren a mitjanit amb un castell de focs d'artifici i, a continuació, s'inicià la cordà amb que es donava començament a les del Crist, homenatjat a l'endemà amb els actes tradicionals de llavors: baixà del convent fins a la parròquia, missa solemne, traca correguda, cavalcada i processó.

Tornant a la processó de la Mare de Déu i seguint les anotacions d'Insa, val a dir que allò habitual en la segona meitat de la dècada dels vint i fins a 1931 fou la participació en el seguici de les Banderes, els patriarques Josué, Noé, Abraham i Isaac, sant Joan Baptista i sant Martí amb el pobre, la Fugida a Egipte, el misteri d'Adam i Eva, els volants i els dotze angelets que acompanyaven l'anda. Els encarregats dels lloguers d'aquells anys foren Francisco Tàrraga (1926), Francisco Palop (1927), Pascual Montesinos (1928), Tomás Lluna (1929), Francisco Portalés (1930) i Blas Català (1931).

³⁸ *Diario de Valencia*, 4 de setembre de 1925.

³⁹ *Llibre de Batejos de l'església parroquial 1905-1918*, fols. 271v-274v.

Quant a la processó del Crist, a partir de 1875 desapareixen de la seua consuetud l'Apostolat, els Cirialots i el carro de triomf, tot mantenint-se el lloguer dels huit vestits de romans per als portadors de l'anda, als quals caldrà sumar fins a l'any 1897 la presència d'una comparsa formada per huit soldats i el capità. La funció d'aquests era la custòdia de la imatge sagrada. Al costat d'ells, s'inclouien també quatre angelets per a portar les crosses, nombre que arribà a augmentar-se fins als dotze, setze o vint-i-quatre, depenent de l'any. Aquests també seguien la imatge sagrada tot portant en les seues mans les anomenades al·legories de la Passió, és a dir, les *arma Christi*, açò és: el martell, l'escala, la corona, l'esponja, els claus, la columna o la llança, entre d'altres, convertits en símbols per al cristianisme i amb un significat teològic que transcendia la seua funció i que en les manifestacions processionals adquirien un caràcter propi i comú de la religiositat popular.

Com ja s'ha dit més amunt, a partir de 1897 el Cant de la Carxofa s'incorporarà a la processó del Crist, tot mantenint un format prou estable el seu seguici didàcticofestiu durant els primers anys del segle XX.

D'altra banda, i gràcies a les anotacions consignades a Insa, també podem conèixer el nom d'alguns dels veïns d'Alaquàs encarregats del lloguer dels vestits per a la processó del Crist de llavors i que foren: Miguel Roselló (1903), Terencio Palop (1906), José Campos (1909), José Ferriol (1910), Francisco Martí (1911), Juan Cervera i José Forment (1912), Vicente Martínez (1913), Remigio Andrés (1914), Fernando Pous (1919), Enrique Peiró (1922), Francisco Barberá Gil (1924), el sagristà Salvador Montoro (1925) i Sebastián Alós (1927).

Val a dir que entre 1920 i 1927 s'afegirien alguns personatges bíblics més en la processó del Crist, com ara quatre patriarques, el misteri d'Adam i Eva, el de la Fugida a Egipte i sant Martí i el pobre. En 1928, aquests elements ja no van eixir, segons ens conta l'anotació feta als llibres de lloguer «per qüestions polítiques»⁴⁰. Amb tot, la processó fou prou concorreguda i cridà certament l'atenció la conducció de l'anda de la Mare de Déu al damunt d'un cotxe, arreglat i condicionat amb flors i altres garlandes que resultà força admirable en el seu enginy. També es cantà la Carxofa, en aquell any pel xiquet Francisco Guillem⁴¹.

⁴⁰ «Y del Cristo no gastaron misterios por cuestiones políticas». BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1925-1930*. Any 1928, p. 320.

⁴¹ *Las Provincias*, dimarts 11 de setembre de 1928.

A partir de l'any següent, en què es féu la festa per compte de l'Ajuntament i el clero, i durant 1930 i 1931, a Insa sols es llogarien per a la processó del Crist huit vestits de guerrers i un capità per a acompanyar l'anda. Sembla que els problemes «polítics» interns que es produïren en els anys 1928 i 1929 a la confraria foren salvats l'any següent, perquè ja apareix el nom de Salvador Palop com a encarregat de llogar els vestits a Insa. Aprovada la nova Constitució el 9 de desembre i amb l'entrada del nou Estat aconfessional, les processons foren prohibides, així com tota classe de manifestacions religioses externes. Sols entre 1934 i 1935 l'accés al poder dels partits de la dreta possibilità la celebració d'aquestes i Alaquàs no fou una excepció. El 8 de setembre de 1934 hi hagué processó a la Mare de Déu de l'Olivar i a Insa es llogaren, a petició de José Forriol, els vestits dels volants de l'anda, quatre angelets per a acompanyar-la, així com dues Banderoles i, per descomptat, l'aparell de la Carxofa i el vestit de l'angelet. D'altra banda, en 1935 hi hagué processó tant a la Mare de Déu com al Crist i en ambdós casos tan sols foren encomanats per Vicente Martí l'artefacte per a la Carxofa i el vestit de l'àngel.

Amb la victòria de les forces franquistes tornaren les festes patronals després del parèntesi de la guerra civil i en 1940 apareix la primera nota d'aquesta nova i conservadora etapa a la roberia Insa. Per al 8 de setembre són encomanats per Salvador Tárrega els vestits de: «*8 volantes anda. 4 ángeles. 3 Adán, Eva y demonio. 2 Sol y Colomet. 12 apóstoles. 12 ciriales. 4 Enanos. 2 San Martín y pobre. 3 la Sagrada Familia. 1 Carchofa y ángel. 1 Carro triunfal. 1 Reyna. 2 camareras*», amb una despesa de 200 pessetes. Per al dia següent, en canvi, sols es llogaren a petició de Francisco Planells els vestits de huit volants, huit guerrers amb llances i un capità, i la Carxofa. El cost d'aquest fou de 125 pessetes⁴².

En 1941, per la seua banda, el sagristà Salvador Montoro encarregà per a la processó de la Mare de Déu els vestits de Josué i Noé, la Fugida a Egipte i sant Martí i el pobre. Així com les dues banderoles, la Carxofa i l'àngel, que també foren contractades per al dia del Crist.

La següent notícia ens porta al 8 de setembre de 1945. Llavors hi hagué cavalcada, en la que participaren les banderoles i un carro conduït per una reina i dues cambreres, els vestits de les quals foren llogats a Insa pel clavari Elías Forment Català. També es verificà la processó, per a la qual sols s'encarregà la Carxofa i l'àngel.

⁴² BMVE, Arxiu de Casa Insa, *Llibre de Processons 1935-1941*. Any 1940, p. 184.

En 1947 es tornà a llogar l'aparell per als dos dies de festa, així com els vestits dels volants de l'anda, els patriarques Josué i Noé, sant Martí i el pobre i els misteris de la Fugida a Egipte i Adam i Eva, un seguici prou semblant al que es contractà per al 8 de setembre de 1950, any del sis-cents cinquanta aniversari de la troballa de la Mare de Déu, encomanat pel clavari Cecilio Peiró, però ara amb les Banderoles, Apostolat, Cirialots, Josué i Noé, Fugida a Egipte, misteri d'Adam i Eva i vestits dels volants i angelets, mentre que per a les dues processons es va servir l'aparell de la Carxofa. Aquest fou consignat per última vegada a Insa el 1962, a instàncies de Francisco Alós García, segons consta en la darrera nota de lloguer que tenim apuntada als llibres d'aquesta mítica roberia valenciana i que tan important paper ha tingut al llarg de vora una centúria en les festes patronals d'Alaquàs.

BIBLIOGRAFIA

ARIÑO, A.: *L'Horta en Festes*, Fundació para el Desarrollo Caixa Torrent, 1992.

BERNAT I BALDOVÍ, J.: *Meló-y-drama tot en una pesa titulat un ensayo fet en regla o qui no té la vespra no té la festa*, Imp. de Sueca de Máximo Juan, Sueca, 1845.

BESÓ ROS, A.: «La festa del Santíssim Crist de la Bona Mort a Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XIV, Alaquàs, 1995, p. 87-108.

CARRASQUER I ARTAL, J. A.: «La Carxofa, a Sueca des de l'any 1741», *Sueca. Falles 2015*, Ajuntament de Sueca, Sueca, 2015, p. 82-83.

CHOVER MADRAMANY, J.: *Reseña histórica de la edificación de la parroquial Iglesia de Alcudia de Carlet*, Diario de Valencia, València, 1923.

Copia primera, y relacion verdadera de las fiestas y recibimientos que ha hecho la Ciudad de Valencia à la Magestad del Rey nuestro Señor Filipo Quarto, y a sus hermanos, Lunes a diez y nueve de Abril deste presente Año de mil seyscientos treynta y dos, Esteban Liberos, Barcelona, 1632.

DOLS I RUIZ, JOAN F.: «La Carxofa. Història d'una tradició», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. VII, Alaquàs, 1988, p. 93-109.

ESCRIVÀ FORT, J.B., i GARCÍA BARBERÀ, F.: «Festes populars d'Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 198, p. 109-127.

ESTEVE LLÁCER, M.: «Fiestas, personajes y canciones populares», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXIX, Alaquàs, 2009, p. 255-262.

FERRI CHULIO, A.: *Santa María de Sales. Patrona de Sueca*, Ajuntament de Sueca, Sueca, 1979.

GUALLART DE SANFELIU, F., i CALABUIG SORLÍ, S.: «La roberia Casa Insa», *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 5, 2010, p. 189-200.

JUAN REDAL, E.: «Catálogo del archivo parroquial de la iglesia de la Asunción de Alaquàs», *Annals de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud 1982*, Alaquàs, 1983, p. 235.

MARIN I CRESPO, C.V.: *Descripción de las fiestas del centenar, que la ilustre universidad de Agullente celebró a su ínclito protector el apóstol valenciano San Vicente Ferrer, en los días 4, 5 y 6 de setiembre de 1800*, Diario de Valencia, València, 1800.

MARTÍ CÀNOVES, M. J.: «La Festa de la Mare de Déu de l'Olivar des del record», *Quaderns d'investigació d'Alaquàs*, v. XX, Alaquàs 2001, p. 141-155.

ROCA RICART, R.: «Alaquàs, per a propis i estranys», *Laetare*, núm. 13, setembre 2000, p. 20-25.

- «La festa de la Mare de Déu de l'Olivar al llarg del temps (1925-2015)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXV, Alaquàs, 2015, p. 111-163.

- «Aproximació a la història del cant de la Carxofa d'Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXXVI, Alaquàs, 2016, p. 33-64.

ROYO MARTÍNEZ, J.: «Noticias de Alaquàs en el Diario de Valencia (1911-1936)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXVIII, Alaquàs, 2008, p. 53-192.

SANCHO BUENO, A.: «Cuatro crónicas de fiesta (1900-1975)», *Festes Majors*, Alaquàs, setembre 1983.

SORIANO BESSÓ, J. M.: «Alaquàs en el último tercio del siglo XIX: la instalación de las religiosas Oblatas en el convento de la Virgen del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 81-108.

TRESCOLÍ BORDES, O., i OLIVARES TORRES, E.: «Les festes vestides. El paper de la Casa Insa en les tradicions valencianes», *Revista Valenciana d'Etnologia*, núm. 5, 2010, p. 167-187.

- *Festes, danses i processons als arxius de la Casa Insa. La Ribera del Xúquer*, València, Universitat de València, 2019.